

Małgorzata Idczak

Druki oficyny Manucjuszów w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

---

Biblioteka 8 (17), 25-47

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**DRUKI OFICYNY MANUCJUSZÓW W ZBIORACH
BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W POZNANIU**

*Tam clarum quod nomen habent, totumque per orbem
Sunt vaga Graiorum tot monumenta virum,
Hoc debent Aldo Musarum quotquot alumni,
Qui graphicis primus tradidit illa typis.*

H. Estienne

*(Iż głośne mają imię i po całym świecie
Krążą Greków, Muz synów, niezliczone dzieła,
Aldowi to po wieki zawdzięczać będziecie,
Którego moc je najpierw w druku kształt zakłęta).*

(Przekł. S. Łempicki)¹

We wszystkich kolekcjach starodruków istnieją pewne grupy książek, których status jest szczególny. Owo wyróżnienie wynikać może z bardzo różnych czynników: dawność (inkunabuły), rzadkość (ocalały tylko nieliczne egzemplarze), piękne, kunsztowne oprawy, niezwykle proveniencje, ciekawe notatki czynione na marginesach itp. Istnieje jednak pewna grupa starodruków, zawdzięczająca swoje wyróżnienie drukarzowi, który dbałością o wysoki poziom merytoryczny i wyszukany kształt graficzny swych publikacji sprawiał, że od razu stawały się czymś cennym i poszukiwanym. Do dziś poszukują ich kolekcjonerzy, a na aukcjach osiągają zazwyczaj wysokie ceny. Drukarze zaś zostali unieśmiertelnieni w pewien szczególny sposób – ich nazwiska stały się eponimami, czyli rzeczownikami pospolitymi. W odniesieniu do starych druków dwie takie grupy książek zasługują na specjalną uwagę, są to aldyny i elzewiry. Obie swoje nazwy zawdzięczają nazwiskom drukarzy, a właściwie dynastii drukarskich, które w XVI i XVII w. prowadziły swą działalność we Włoszech i Holandii.

---

¹ Fragment tekstu pieśni słynnego drukarza i uczonego francuskiego, H. Estienne'a. Por. A. Firmin-Didot, *Alde Manuce et l'hellenisme à Venise*, Paris 1875, s. 427, cyt. za: S. Łempicki, *Polskie koneksje dynastii Manucjuszów*, w: idem, *Renesans i humanizm w Polsce. Materiały do studiów*, Warszawa 1952, s. 37; idem, *Manucjusze weneccy a Polska*, „Pamiętnik Literacki” 1925/1926, s. 129); B. Szyndler, *I książki mają swoją historię*, Warszawa 1982, s. 83.

W szkicu niniejszym interesują mnie aldyny, które znalazły się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Ambicje moje są dość skromne, chciałabym z jednej strony przypomnieć w największym skrócie, a więc i w pewnym nieuniknionym uproszczeniu najważniejsze fakty związane z działalnością Domu Wydawniczego Manucjusza, z drugiej przedstawić z dokładnym katalogowym opisem aldyny znajdujące się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej.

Aldus Manutius i jego dzieło

Dynastia Manucjuszów – weneckich humanistów i wydawców – zawdzięcza swą sławę protoplaście rodu, Aldowi Starszemu. Aldo Pio Manuzio Romano (w wersji zlatynizowanej: Aldus Pius Manutius Romanus), a w formie spolszczonej, zwany Manucjuszem, uchodzi bowiem za najznakomitszego drukarza epoki wczesnego renesansu. W historii drukarstwa zapisał się przede wszystkim wydawaniem tekstów klasyków greckich, rzymskich i hebrajskich, a także autorów sobie współczesnych. Sławę swoją zawdzięcza nie tylko dbałości o dobór i poprawność tekstów, ale także formie zewnętrznej druków. Był przy tym również pisarzem i wykształconym filologiem, „homo trium linguarum”² w ówczesnych kategoriach prawdziwym humanistycznym erudyta, pozostającym w koneksjach z przedstawicielami całej niemal elity intelektualnej renesansowej Europy. Był wielkim miłośnikiem książki, a jego działalność typograficzna i edytorska oraz wy wpływająca stąd renoma nadały ton całej epoce zwanej od jego imienia epoką aldyńską³.

Działalność Alda Manucjusza przypadła na samą pełnię humanizmu włoskiego, dobę odkryć i entuzjastycznych zachwyty wobec starożytnej przeszłości. Idąc z duchem czasów Aldus – także żywo zainteresowany kulturą antyczną i pełen zrozumienia dla starożytności – podjął na szeroką skalę dzieło propagowania piśmiennictwa starożytnego poprzez wydanie drukiem arcydzieł klasycznych, zwłaszcza greckich. Areną jego działalności wydawniczej stała się Wenecja, która pod koniec XV wieku była przodującym ośrodkiem drukarstwa ówczesnej Europy⁴.

---

² M. Rokosz, *Aldyńska Neokademia w Wenecji*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 56, 1977, s. 131; idem *Wenecka oficyna Alda Manucjusza i Polska w orbicie jej wpływów*, Wrocław 1971, s. 146.

³ M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 164.

⁴ M. Audin, *Histoire de l'imprimerie. Radioscopie d'une ère: de Gutenberg à l'informatique*. Paris 1972, s. 119; J. Czerniatowicz, *Książka grecka, średniowieczna i renesansowa*, Wrocław 1976, s. 201; L. Febvre, H.-J. Martin, *L'apparition du livre*, Paris 1971, s. 214; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 38; J. Schück, *Aldus Manutius und seine Zeitgenossen in Italien und in Deutschland*, Berlin 1862, s. 17–18.

W swym weneckim domu skupił Aldus liczne grono swych współpracowników i sympatyków, uczonych filhellenów, najbardziej wykształconych ludzi tego czasu, zarówno Włochów, jak i cudzoziemców. Zawiązali oni formalne stowarzyszenie zwane Neoakademią, nawiązujące nazwą do Akademii Platonińskiej. Neoakademia pozostawała w ścisłym związku z wydawnictwem, jej członkowie poprzez swe prace heurystyczne, filologiczne i wreszcie edytorskie aktywnie dopomagali Aldowi w realizacji jego zamysłów wydawniczych⁵. Stąd wenecki dom Alda był nie tylko drukarnią nakładową, przedsiębiorstwem produkcyjnym, ale stał się równocześnie żywym ogniskiem twórczej pracy intelektualnej wielu uczonych humanistów. Do ich grona należał m.in. Erazm z Rottterdamu, który w roku 1508 przybył do Wenecji w celu nawiązania współpracy z Aldem. Bezpośrednim rezultatem wspólnej pracy wydawniczej było aldyńskie wydanie *Adagiów* Erazma w 1508 roku⁶.

Aldowi udało się zatem związać z sobą najbardziej wykształconych ludzi swego pokolenia w służbie kultury, a jego dom – jak stwierdza włoski badacz tej problematyki R. Ridolfi⁷ – przynajmniej przez kilka lat na przełomie XV/XVI wieku był faktycznie ważnym ośrodkiem intelektualnym humanistycznej Europy. Nie bez przyczyny również samego Alda, pośród wielu zaszczytnych i pochlebnych określeń, współcześni mienili „pater patratus reipublicae litterariae”⁸.

Edycje aldyńskie – efekt działalności Neoakademii odegrały istotną rolę w krzewieniu kultury humanistycznej, zwłaszcza jej nurtu helleńskiego. Prawie wszystkie swe druki Aldus poprzedzał przedmowami, w których m.in. zaznacza, że dzieła te wydawane są przez jego Neoakademię (In Aldi Romani Academia), by podkreślić udział wielu uczonych, których nazwiska zazwyczaj wymienia, a także podnieść wartość opracowania⁹.

⁵ J. Czerniatowicz, *Książka grecka, op. cit.*, s. 202; M. Lowry, *The world of Aldus Manutius. Business and scholarship in Renaissance Venice*, Oxford 1979, s. 196; C. Ożarzewski, *Zarys dziejów książki i księgarstwa*, Poznań 1961, s. 62; W. Rolbiecki, *Akademie włoskie w latach 1454–1667. Początek towarzystw naukowych jako typu instytucji*, Wrocław 1977, s. 150; B. Szyndler, *I książki mają swoją historię*, Warszawa 1982, s. 82.

⁶ M. Cytowska, *Erazm i jego drukarze. Analiza korespondencji*, w: *Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin*. Pod red.: P. Buchwald-Pelcowej. Warszawa 1991, s. 54–55; J. Delumeau, *Cywilizacja odrodzenia*, Warszawa 1987, s. 436; Erazm z Rotterdamu, *Adagia (wybór)*, przekł. i oprac. M. Cytowska, Wrocław 1973, s. 118–119; J. Huizinga, *Erazm*, Warszawa 1964, s. 93–94; J. Schück, *Aldus Manutius, op. cit.*, s. 82–84.

⁷ R. Ridolfi, *Del carattere italico aldino nel secolo XV*, „La Bibliofilia” LV, Firenze 1953, cyt. za: M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, s. 135; idem, *Wenecka oficyna*, s. 129–130.

⁸ S. Łempicki, *Polskie koneksje, op. cit.*, s. 37; M. Rokosz, *Wenecka oficyna op. cit.*, s. 130.

⁹ J. Czerniatowicz, *Książka..., op. cit.*, s. 203; M. Rokosz, *Aldyńska oficyna, op. cit.*, s. 129–130; W. Rolbiecki, *Akademie włoskie, op. cit.*, s. 150.

W dorobku Alda Manucjusza znajdujemy liczne greckie pierwodruki (editions principes graece)¹⁰. I choć Aldus bardzo dbał o filologiczną poprawność wydawanych przez siebie tekstów, to znalazły się wśród nich teksty niekompletne, wadliwie odczytane, czy zinterpretowane, które – wskutek dalszych kwerend, poszerzania bazy źródłowej i zwiększania możliwości interpretacyjnych krytyki filologicznej – nie wytrzymały próby czasu. Pewnych błędów czy braków był świadom również sam Manucjusz, który w liście do papieża Leona X napisał o sobie, że jest tak wrażliwy na punkcie błędów, jakie zakradły się do niektórych jego książek, iż gdyby mógł, wykupiłby je, płacąc złotem¹¹. Nie zmienia to jednak generalnej oceny pracy Manutiusa, były to wydania znakomicie opracowane, gdzie poprawiony tekst główny opatrzony był rozbudowanym i wszechstronnym aparatem – wstęp, komentarz, słowniki, indeksy, a sam Aldus stał się prekursorem naukowej metody wydawniczej¹².

Za zasadę swej pracy przyjął często występującą w pismach różnych autorów starożytnych, popularną i dziś maksymę „festina lente” – śpiesz się powoli. Wykładając to słowami Salustiusza: „zastanów się, nim rozpoczniesz, gdy się namyślisz, trzeba działać pospiesznie”¹³. Sygnetem drukarskim Alda był delfin opleciony na kotwicy, motyw zaczerpnięty z rewersu monety starożytnej cesarza Domicjana¹⁴. Znaki te dobrze streszczają ideę przysłowia i określają sposób pracy w jego wydawnictwie, jak nam to zdradza Erazm¹⁵ w komentarzach do przysłowia „festina lente”. Kotwica symbolizuje zastanowienie, rozważę, mądrość, „zwłokę konieczną na namysł”, zaś opleciony na niej delfin – mitologiczny symbol inteligencji – „szybkość w działaniu”. Tak więc wymowa ideowa sygnetu Manucjusza, znaku firmowego jego druków, który przekazał swemu rodowi – jest graficznym przekładem treści maksymy, której Aldus nigdy na swoich drukach nie umieszczał. Widnieje ona jedynie ukryta w symbolice znaku¹⁶. Natomiast swój sygnet drukarski umieszczał Aldo na swych drukach z napisem „ALDUS M. R.”.

---

¹⁰ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 647; J. Czerniatowicz *Książka grecka*, *op. cit.*, s. 204; M. Rokosz, *Wenecka oficyna...*, *op. cit.*, s. 49; H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV–XVIII w. Zarys historyczny* Wrocław 1987, s. 37.

¹¹ L. Gocel, *Przypadki Jej Królewskiej Mości Książki*, Wrocław 1963, s. 127–128.

¹² S. Łempicki, *Polskie koneksje...*, *op. cit.*, s. 35; M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, s. 134; idem, *Wenecka oficyna*, s. 112, 121; J. Schüch, *Aldus Manutius*, *op. cit.*, s. 53–54; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 37.

¹³ Cytat z Salustiusza *Sprzysiężenia Katyliny*, cyt. za: Erazm z Rotterdamu, *Adagia*, *op. cit.*, s. 121–122.

¹⁴ A nie – jak chce Erazm – *Wespazjana: Adagia*, s. 102. Por.: S. Łempicki, *Polskie koneksje...*, *op. cit.*, s. 37; M. Rokosz, *Aldyńska...*, *op. cit.*, s. 129; idem, *Wenecka oficyna*, s. 109.

¹⁵ Erazm z Rotterdamu, *Adagia*, *op. cit.*, s. 105 i nast.

¹⁶ M. Lowry, *The world*, *op. cit.*, s. 149; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 109; J. Schüch, *Aldus Manutius*, *op. cit.*, s. 57; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 38.

Zachowany do naszych czasów katalog książek wydanych przez Manucjusza liczy 125 pozycji¹⁷. W ciągu swej dwudziestoletniej działalności wydawał on przede wszystkim teksty klasyków greckich, w tym 30 editiones principes. Poza edycjami pierwszymi do ważnych należały również wydania dzieł publikowanych wprawdzie przez innych typografów, lecz teraz przez Alda ponowione, oparte na innych, lepszych rękopisach. Poprzez wydawnictwa klasyków greckich Manucjusz przybliżył ludziom odrodzenia literaturę piękną, filozofię i naukę Hellenów. Zważywszy na nikłość poczyniń na polu edytorstwa greckiego przed Aldem, jego dzieło przedstawia się imponująco. Już współcześni przypisali mu rolę fundatora drukarstwa greckiego (*graecanicæ antiquitatis restaurator*). Poprzez swą działalność przyczynił się on również do rozwoju studiów grezystycznych, a tym samym do upowszechnienia kultury helleńskiej. Spotykane w aldynach teksty weszły do klasycznego kanonu literatury powszechnej, a tłumaczone następnie na wiele języków są czytane do dziś¹⁸. Z równą pieczołowitością zabiegał Aldus także o edycje zabytków piśmiennictwa łacińskiego czasów starożytnego Rzymu. Pewne zasługi ma także na polu drukarstwa hebrajskiego¹⁹.

Z jego oficyny wyszło zatem całe mnóstwo dzieł z różnych dziedzin piśmiennictwa – traktaty gramatyczne, leksykony, teksty i tłumaczenia filozofów (zwłaszcza Arystotelesa i Platona), utwory poetyckie, dramaty, dzieła historyczne, mowy, listy i traktaty wielu uczonych, pisarzy i teologów. Ukazywały się tutaj starożytne scholia do licznych autorów, będące ważnym źródłem interpretacyjnym pochodzącym z epok bliższych autorom starożytnym²⁰. Wydawał także Manucjusz teksty patrystyczne, inne pisma chrześcijańskie oraz kościelne. W jego prawdziwie renesansowym domu wydawniczym ukazało się również wiele dzieł współczesnych mu humanistów włoskich. Łamy druków oficyny Alda uświetniały ponadto nazwiska najznakomitszych uczonych tamtej epoki, z którymi wydawca ten pozostawał w ścisłych, osobistych kontaktach²¹.

Wydawane przez Alda dzieła były potem wielokrotnie wznawiane tak przez niego samego, jak i jego następców. Dorobek drukarsko-wydawniczy Manucjuszów

¹⁷ S. Łempicki, *Polskie koneksje op. cit.*, s. 35; B. Szyndler, *I książki mają...*, *op. cit.*, s. 82. Katalog ów przytacza – opatrując go stosownym komentarzem – J. Schück, *Aldus Manutius, op. cit.*, s. 20–52.

¹⁸ S. Łempicki, *Polskie koneksje, op. cit.*, s. 34; M. Rokosz, *Wenecka oficyna, op. cit.*, s. 43.

¹⁹ M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia, op. cit.*, s. 131; idem *Wenecka oficyna, op. cit.*, s. 92–94.

²⁰ J. Czerniatowicz, *Książka grecka, op. cit.*, s. 204–205; S. Łempicki, *Polskie koneksje, op. cit.*, s. 35; M. Rokosz, *Wenecka oficyna, op. cit.*, s. 112.

²¹ L. Febvre, H.-J. Martin, *L'apparition, op. cit.*, s. 215; M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia, op. cit.*, s. 131; idem, *Wenecka oficyna, s. 92–94.*

działających w ciągu z górą stu lat liczy sobie 1100 tytułów wydrukowanych dzieł – w znakomitej większości utworów literatury klasycznej²².

W swych wydawnictwach klasyków Manucjusz pierwszy wprowadził czcionki greckie. Mimo pewnej niedoskonałości, ich krój dał się poznać szeroko w Europie i wywarł znaczny wpływ na kształtującą się wówczas typografię grecką²³. Znacznie lepsze efekty osiągnął Aldus, projektując łaćńskie wzory czcionek, które do dziś stanowią wzór pięknego i estetycznego kroju. Prawdziwy przełom stanowiło jednak pojawienie się łaćńskiego pisma pochyłego – kursywy humanistycznej. Ta tzw. „cursiva Aldina” lub „italica” – zastosowana po raz pierwszy w 1501 r. do składania tanich, podręcznych wydań klasyków w nowych formatach octavo – była zupełną nowością typograficzną. Reprezentowała ona pismo ręczne kaligraficzne o typie nowoczesnym²⁴.

Druki swe Aldus w określony sposób wyróżniał. Na pierwszej karcie dzieła dawał zawsze – choć w różnej formie – nazwę dzieła: tytuł grecki bądź dwujęzyczny, grecki i łaćński, w razie potrzeby natomiast zamieszczał tytuły utworów zawartych w dziele. Niezrównany poziom osiągnęły także zastosowane przez Manucjusza rozwiązania graficzne i układ kolumn tekstu. Górną część strony wypełniała ilustracja drzeworytowa, pod nią biegł tytuł złożony majuskułą, natomiast tekst zaczynał się zdobnym inicjałem. Podział ten jest do dziś dnią klasycznym wzorem dla drukarzy²⁵. Do swoich wydawnictw Aldus wprowadził także paginację. Jego drukarnia pierwsza zastosowała przecinek jako nowy znak interpunkcyjny, przed Aldem używano jedynie kropki i dwukropka. Manucjusz wprowadził także do książek spisy rzeczy, będące odtąd niezbędnym składnikiem drukowanego dzieła²⁶.

Na powyższym nie kończy się nowatorstwo techniczne drukarstwa Alda. W myśl najlepiej pojętej popularyzacji druków z tekstami autorów klasycznych

---

²² L. Gocel, *Przypadki Jej Królewskiej*, *op. cit.*, s. 16; M. Rokosz, *Wenecka oficyna ... op. cit.*, s. 281.

²³ J. Czerniatowicz, *Książka grecka*, *op. cit.*, s. 197–199; eadem, *Rola drukarstwa greckiego w rozwoju piśmiennictwa naukowego w Polsce do połowy XVII wieku*. Kraków i Zamość, w: *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, red. W. Voisé, Wrocław 1976, s. 159; M. Lowry, *The world of...*, *op. cit.*, s. 131 i nast.; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 137; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 36.

²⁴ *Encyklopedia wiedzy o książce*, *op. cit.*, s. 1871; M. Lowry, *The world of*, *op. cit.*, s. 137–140; L. Gocel, *Przypadki Jej Królewskiej*, *op. cit.*, s. 16.; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 36, 70.

²⁵ J. Czerniatowicz, *Książka grecka*, *op. cit.*, s. 262; B. Szyndler, *I książk mają*, *op. cit.*, s. 81.

²⁶ M. Audin *Histoire de l'imprimerie*. *op. cit.*, s. 120; C. Kwiecień, *Od papirusu do bibliobusu*. *Książka o książce*, Katowice 1960, s. 79; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 38, 85.

dążył on do wyprodukowania książki zgrabnej, wygodnej w użyciu i taniej, a zatem dostępnej jak najszerzej. Istotną innowacją Manucjusza było zastosowanie znanego dotychczas, ale mało popularnego, formatu in octavo (8°) przy zachowaniu tej samej ilości znaków drukarskich w kolumnie – przez odpowiednie zmniejszenie kroju czcionki²⁷. Ta nowa, praktyczna forma książki spotkała się z ogromnym zainteresowaniem i uznaniem ze strony współczesnych, przyczyniła się także znakomicie do spopularyzowania dzieł literatury klasycznej i włoskiej.

Postulatowi humanistycznej książki powszechnej miały służyć także renesansowe oprawy jego wydawnictw. Zasadniczą zaletą fizyczną tych opraw była ich lekkość, co czyniło książkę bardziej praktyczną i poręczną. Z czasem rozwinął się charakterystyczny styl opraw aldyńskich, stosowany najczęściej właśnie do małych wydań klasyków. Swoistym novum było oprawianie książek w niezbyt grubą, dobrze wyprawioną skórę (czasem prawdziwy marokini), usztywnioną tekturą z makulatury drukarskiej. Grzbiety tych opraw były płaskie dzięki zastosowaniu specjalnych węzłów łańcuszkowych przy szyciu arkuszy, co też miało tę zaletę, że książka łatwo się otwierała²⁸. Natomiast druki greckie Alda otrzymały specjalną oprawę wykonaną techniką grecko-bizantyjską. Były to okładziny z cienkiej deski i skóry, dokładnie dopasowane do bloku książki, o gładkim grzbiecie u góry i u dołu tak, że zakrywała ona kapitałkę, co nadawało książce charakterystyczny profil²⁹. Oprawy aldyńskie cechował stylowy wystrój – pewien charakterystyczny schemat kompozycyjny i forma zdobnictwa. Zdobiły je tłoczone złotem arabeski, tj. splety wiciowe (motywy roślinne) i maureski, czyli ornamenty plecionkowe ze wstążek. Wiele wskazuje na to, że oprawy aldyńskie nie były oprawami nakładowymi, lecz pojedynczymi egzemplarzami oprawianymi w warsztacie Alda na zlecenie właściciela lub na życzenie klienta. Dla bogatych bowiem zbieraczy i miłośników książki wprowadził on oprawy luksusowe³⁰. Ową piękną aldyńską oprawę renesansową można w zasadzie uznać za prototyp dzisiejszej oprawy wydawniczej.

Technika drukarska została podniesiona na nieznane wcześniej wyżyny. Ten w jednej osobie technik i artysta uformował własny styl, a książka spod

²⁷ M. Audin, *Histoire de l'imprimerie*, op. cit., s. 146; L. Febvre, H.-J. Martin, *L'apparition du livre*, op. cit., s. 131, 215; M. Lowry, *The world of*, op. cit., s. 142 i n.; S. Łempicki, *Polskie koneksje*, op. cit., s. 35–36; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, op. cit., s. 155–156; W. Rolbiecki, *Akademie włoskie*, op. cit., s. 150; J. Schück, *Aldus Manutius*, op. cit., s. 55; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, op. cit., s. 38.

²⁸ M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, op. cit., s. 159.

²⁹ *Encyklopedia wiedzy*, op. cit., s. 1695; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, op. cit., s. 162.

³⁰ *Encyklopedia wiedzy o książce*, op. cit., s. 1695; C. Ożarzewski, *Zarys dziejów*, op. cit., s. 62.

jego pras osiągnęła cechy prawdziwego dzieła sztuki. Doba druków Alda to przełom, a zarazem cała epoka w dziejach renesansowego drukarstwa. Nie darmo więc mówi się o tych czasach jako o epoce aldyńskiej. Jego wenecka oficyna nie tylko wywarła przemożny wpływ na charakter druków włoskich XVI wieku, ale była też wydarzeniem epokowym w dziejach książki w ogóle ze względu na wiele twórczych i nowatorskich elementów, które wniosła w dziedzinę drukarstwa, stylu książki i zasad pracy wydawniczej³¹.

Poprzez swą działalność edytorską i typograficzną Aldus w znaczący sposób uczestniczył w rozwoju kultury. Był świadom sensu swego dzieła, skoro mówił: „Czas, rzecz najdroższą tracąc, sobie szkodzę, by innym przynieść pożytek”³²! Zyskał sobie tym samym olbrzymią sławę i uznanie współczesnych. Jego wydawnictwa – zarówno ze względu na odrodzone w nich treści antyczne, jak i nadany im niemal doskonały kształt typograficzny – miały w Europie ogromną renomę. Były drukami na wskroś humanistycznymi w swej treści i renesansowymi w formie, świadomie nawiązującej do wzorów starożytnych. Jako takie nie tylko upowszechniały literaturę grecką i rzymską, ale były także istotnym instrumentem idei renesansowych.

Wydawnictwa Alda stosunkowo szybko rozprzestrzeniły się w całej niemal Europie, odbiorcami ich były zarówno pojedyncze osoby prywatne, jak i całe środowiska akademickie. W orbicie wpływów weneckiej oficyny Manucjuszów pozostawała również Polska, gdzie ich wydawnictwa zyskiwały zbyt i żywe przyjęcie. Nie brakowało bowiem i u nas amatorów aldyn i ich wytrawnych kolekcjonerów, powstawały mniejsze i większe księgozbiory humanistyczne, którym ton nadawały weneckie druki opatrzone wizerunkiem delfina na kotwicy. Potwierdzeniem tego faktu są zachowane w naszych księgozbiorach egzemplarze aldyńskich edycji. Właścicielami tych weneckich książek były tak pojedyncze osoby, jak i instytucje, a społeczny przekrój polskich właścicieli aldyn reprezentowany jest przez różne stany, grupy i środowiska społeczne XVI wieku³³.

Spośród znajdujących się w polskich księgozbiorach książek wydanych w oficynie Manucjuszów, legitymujących się proveniencjami renesansowymi, spora ich liczba dochowała się do naszych czasów. Są wśród nich zarówno druki aldyńskie wczesnej doby zaliczane dziś do inkunabułów, jak i tkwiące

---

³¹ S. Łempicki, *Polskie koneksje*, op. cit., s. 35; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, op. cit., s. 131, 164; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, op. cit., s. 36, 85.

³² J. Czerniatowicz, *Książka grecka*, op. cit., s. 205; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, op. cit., s. 170.

³³ M. Rokosz, *Recepcja aldyńskich edycji klasyków w renesansowej Polsce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne. 70, 1981, s. 123–126,

w naszych zbiorach druki z lat 1500–1515, a także późniejsze szesnastowieczne druki wydane przez Paula i Alda II.

Zdecydowana większość znanych nam egzemplarzy opatrzona jest notami proweniencyjnymi, pozwalającymi zidentyfikować ich właścicieli. Często noszą one także ślady lektury w postaci głos marginalnych, interlinii, obszernych notat na antefoliach – różnej treści, rozmiarów i znaczenia, sporządzanych na gorąco w trakcie lektury. Do wyjątków należą egzemplarze czyste, surowe. Wszystkie te oznaki pozwalają uchwycić szereg indywidualnych faktów czytelniczych, rzucają niejednokrotnie światło na zainteresowania poszczególnych osób, ujawniają funkcje aldyn jako inspirującego źródła twórczych poczynań. Frekwencja poszczególnych tytułów w jednym kręgu ludzi ukazuje czasem ogólną atmosferę intelektualną całych środowisk, zdradza pewne elementy ogólnej atmosfery kulturalnej czasów, gdy książki te były intensywnie czytane³⁴.

Wydawnictwa Manucjuszów pozostają także namacalnym świadectwem wielkiej bez wątpienia roli, jaką w dziele upowszechniania treści kulturowych starożytności i szerzej na polu rozwoju renesansowej kultury odegrał Aldus Manucjusz i jego spadkobiercy. Bo – jak czytamy u Erazma z Rotterdamu³⁵ – *kto [...] ratuje upadające nauki (co jest trudniejsze chyba jeszcze niż ich tworzenie), przykłada rękę do rzeczy świętej i nieśmiertelnej, praca jego przynosi pożytek [...] ludziom na całym świecie po wszystkie wieki. W aldynach spełnił się niejako ideał książki humanistycznej jako istotnego instrumentu w procesie integracji nowożytnej kultury europejskiej na bazie grecko-rzymskiej³⁶. I w tym tkwi przyczyna sukcesu tych wydawnictw – bo utworzył Aldus księżnicę, dla której nie ma innego zamknięcia nad granice świata³⁷.*

Druki Manutiusa w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu

Dorobek tej dynastii drukarzy w zbiorach naszej biblioteki reprezentuje kolekcja licząca 31 dzieł w 38 woluminach, w tym jeden inkunabuł.

134; idem, *Wenecka oficyna*, s. 192–193, 260; T. Ulewicz, *Iter Romano-Italicum Polonorum czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach Średnich i renesansie*, Kraków 1999, s. 149; idem, *Weneckie i włoskie powiązania drukarstwa krakowskiego w dobie inkunabułów (na tle porównawczym)*, w: idem, *Wśród impresorów krakowskich doby renesansu*, Kraków 1977, s. 12–13.

³⁴ M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, *op. cit.*, s. 134; idem, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 261–262.

³⁵ *Adagia*, s. 111.

³⁶ M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, s. 134; idem, *Recepcja aldyńskich*, s. 140.

³⁷ Erazm z Rotterdamu, *Adagia*, *op. cit.*, s. 111.

W zbiorze znajduje się 17 pozycji – tzw. aldyn – wydanych w oficynie Alda Manucjusza (1490–1515) i jego bezpośredniego następcy Andreasa Torresana de Asula, który po śmierci Alda prowadził wraz z synami oficynę przez trzydzieści lat (do roku 1528)³⁸. W węższym sensie terminem „aldina” określa się przede wszystkim wydane na najwyższym poziomie artystycznym wzorowe wydania autorów klasycznych. Dzięki pięknej formie zewnętrznej te małe, eleganckie i praktyczne tomiki, drukowane na dobrym papierze, o pięknym kroju czcionki, zgrabnym układzie wierszy, wytwornym renesansowym zdobnicztwie i lekkich oprawkach, cieszyły się ogromną popularnością w okresie renesansu. Wysoko cenione przez współczesnych, wydawnictwa aldyńskie zyskały sławę i uznanie w całej renesansowej Europie, stając się już wówczas ulubionymi przedmiotami zbieractwa. Ich sława przetrwała w zasadzie do naszych czasów, również bowiem i dziś stanowią one cenne okazy bibliofilskie.

Pozostałych 21 książek z kolekcji poznańskiej Biblioteki Uniwersyteckiej zostało wydane w latach 1534–1590 przez „synów” (*Aldi filii*) i dziedziców (*haeredes*) Alda Manucjusza. W roku 1533 bowiem drukarnię przejął syn Alda, Paulus (1512–1574), który podobnie jak ojciec zasłynął jako wydawca klasyków, a następnie wnuk, Aldus Manutius Młodszy zwany Neposem (1547–1597)³⁹. Wraz ze śmiercią Alda II upadło weneckie wydawnictwo Manucjuszów, uczestniczące przez cały niemal XVI wiek w procesie kulturotwórczym epoki renesansu.

Najstarszą pozycją w zbiorze – jedynym w zbiorach BU aldyńskim inku-nabułem – jest cenna antologia *Scriptores astronomici veteres*. Są to wydane przez Alda w 1499 roku greckie i rzymskie teksty astronomiczno-astrologiczne, z których większość ukazała się jako editiones principes. Antologię otwiera dzieło Juliusa Firmicusa Materny z Syrakuz *Astronomicum libri octo*⁴⁰.

Spośród wydawnictw greckich na uwagę zasługuje sławna gramatyka grecka Konstantego Laskarisa wydana po raz pierwszy przez Alda w roku 1494/5, wznowiona następnie przez Paula Manucjusza oraz zestawiony przez Hesychiosa *Dykcjonarz grecki*, który ukazał się w oficynie Alda w 1514 roku. Jako uzupełnienie oryginalnych tekstów Arystotelesa należy traktować wyda-

---

³⁸ M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, *op. cit.*, s. 131; idem, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 264–265; J. Schüick, *Aldus Manutius*, *op. cit.*, s. 91, 130; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 38.

³⁹ J. Delumeau, *Cywilizacja odrodzenia*, *op. cit.*, s. 475; *Encyklopedia wiedzy*, *op. cit.*, s. 1462; M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 266, 275; J. Schüick, *Aldus Manutius*, *op. cit.*, s. 139 i n.; H. Szwejkowska, *Książka drukowana*, *op. cit.*, s. 38; B. Szyndler, *I książki mają*, *op. cit.*, s. 83–84.

⁴⁰ M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, *op. cit.*, s. 133; idem, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 65.

wane przez Alda tomy komentarzy do różnych dzieł tego filozofa. W katalogu znajdujemy zatem starożytne komentarze Aleksandra z Afrodyzji do *Topiki* (1513) czy wznowione przez Paula Manucjusza komentarze Jana Filoponosa⁴¹. Arystotelesa komentował ponadto Eustratios i neoplatonik Symplicjusz z Syrii – ich dzieła także znajdziemy w katalogu.

Z historyków greckich wyszedł pod sygnetem Alda po raz pierwszy w wersji oryginalnej Herodian, którego następnie wydał Andreas Torresano, zaznaczając, iż jest on „in aedibus Aldi”. Tym razem książka ukazała się w praktyczniejszym mniejszym formacie in octavo i zawierała zarówno oryginalny tekst grecki, jak i przekład łaciński Angela Poliziana⁴². W roku 1504 jako editio princeps ukazało się także aldyńskie wydanie mistrza mowy helleńskiej – Demostenesa. To pierwsze obszerne wydanie 62 jego mów opatrzone jest żywotem przez Libaniosa i Plutarcha. Mowy Demostenesa wydał następnie Paulus Manucjusz. Dalej reprezentowany jest Porfiriusz – filozof, ale także gramatyk, który zajął się badaniem Homera – i Temistius ze swymi parafrazami pism Arystotelesa.

W kolekcji dość licznie reprezentowana jest także starożytna literatura łacińska, zarówno poezja i dramaturgia, jak i historiografia i retoryka. W oficynie Manucjuszów ukazał się jeden z największych poetów rzymskich – Horacy. Efektem zapoczątkowanych jeszcze przez Alda Starszego prac edytorskich nad Horacym było wydanie jego dzieł przez Paula Manucjusza w 1566 roku. Z poetów rzymskich w katalogu znajdujemy ponadto połączonych w jednej książeczce Katullusa, Tibullusa i Propertiusza, a także piszącego po grecku Stacjusza. Z dramaturgii rzymskiej mamy tutaj komedie Terencjusza. Spośród rektorów rzymskich na uwagę zasługuje Lucjan z Samosaty, Auzoniusz i przede wszystkim Kwintylijan ze swym sławnym podręcznikiem retoryki. Następnie w katalogu reprezentowani są historycy Tytus Liwiusz i Lucjusz Florus, a także Pliniusz Starszy. W oficynie Alda i jego następców ukazywały się także teksty fastów, tj. fragmenty oficjalnego kalendarza rzymskiego, które odkryto w tym czasie na marmurowych tablicach wśród ruin Forum Romanum w Rzymie. Z całej jednak literatury łacińskiej najwyższym uznaniem i zainteresowaniem Alda cieszył się mistrz mowy rzymskiej – Marek Tulliusz Cyncero, którego 11 tomów pism wydrukowano w jego oficynie w latach 1502–1519. Prace krytyczne i edytorskie nad Cynceronem kontynuowali następnie w ciągu XVI wieku Paulus i Aldus Nepos⁴³.

⁴¹ M. Rokosz, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 53.

⁴² M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, *op. cit.*, s. 129; idem, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 70–71.

⁴³ L. Febvre, H.-J. Martin, *L'apparition du livre*, *op. cit.*, s. 215; M. Rokosz, *Aldyńska Neoakademia*, *op. cit.*, s. 129; idem, *Wenecka oficyna*, *op. cit.*, s. 88–89.

Przykładem piśmiennictwa specjalistycznego – w tym wypadku medycznego – jest łacińskie tłumaczenie dzieła sławnego medyka z VII wieku, Paula z Eginy, a pism teologicznych – dzieło Piotra Canisiusa. Natomiast autorów współczesnych Manucjuszom reprezentują poezje Tytusa Wespazjana (ojca) i Herkulesa (syna) Strozziach adresowane do Lukrecji Borgii (1513) oraz wydane przez Alda II tłumaczone na język włoski dzieło hiszpańskiego filozofa Juana Huarte.

Całości zbioru dopełniają dzieła epigona rodu Manucjuszów, Alda Neposa, autora traktatów antykwarycznych i filologicznych, pośród których na szczególną uwagę zasługuje *Orthographie ratio* wydane wraz z *Interpungendi ratio* w 1566 roku. W traktacie tym Aldus II – w oparciu o bogaty autentyczny materiał źródłowy, jak inskrypcje, numizmatyka i teksty rękopiśmienne – przedstawił propozycje zasad interpunkcji i ortografii łacińskiej, ujmując je w pewien jednolity system wykształcający się w ciągu lat pracy edytorskiej w oficynie Manucjuszów. Tak więc drukarnia Manucjuszów ma również swe zasługi w zakresie rozpowszechniania i utrwalania łacińskich reguł gramatycznych⁴⁴.

Nie jest to więc kolekcja, która imponuje swymi rozmiarami, ale nawet ten pobieżny i z natury rzeczy dość oszczędny przegląd pozwala zauważyć, że znakomicie potwierdzają się, wielokrotnie przewijające się w tym szkicu opinie o bogactwie, różnorodności i wysokim poziomie merytorycznym oferty drukarni Manucjusza. Potwierdza też opinię o wyjątkowej typograficznej urodzie tych druków: przejrzysty układ, czytelna czcionka, ozdobne inicjały, szerokie marginesy i – w wielu przypadkach – wygodny format. Wiele z nich posiada piękne oprawy, choć to jest raczej zasługą kolejnych właścicieli, a nie drukarza.

Ciekawe i pouczające jest również spojrzenie na zbiór poznańskich aldyn z punktu widzenia proveniencji. Nie jest to, niestety, zwarta, jednolita kolekcja, w której nad doborem poszczególnych książek czuwa znający się na rzeczy kolekcjoner, jest to raczej przypadkowy zbiór, a poszczególne książki trafiły do Biblioteki Uniwersyteckiej z różnych źródeł i w różnym czasie. Na podstawie wpisów własnościowych na poszczególnych egzemplarzach wnioskujemy, iż w wielu wypadkach książki te były własnością pojedynczych osób, których nazwiska w sposób mniej lub bardziej precyzyjny dają się ustalić. Proveniencje te pochodzą z XVI, XVII i XVIII wieku, a znajdujemy w nich zarówno nazwiska polskie, jak i brzmiące z niemiecka czy włoska.

Z czasów Kaiser-Wilhelm-Bibliothek znalazły się tu 3 wydawnictwa manucjańskie. Kilka książek trafiło do niej na przełomie XIX/XX wieku z Niemiec, m.in. z Królewskiej Biblioteki w Berlinie, z biblioteki Historische Gesellschaft

---

⁴⁴ M. Rokosz, *Wenecka oficyna, op. cit.*, s. 275–276.

für Provinz Posen (włączonej wcześniej do Landesbibliothek Posen)⁴⁵, a także z Progimnazjum w Rietberg.

W XIX wieku większość książek manucjańskich z dawniejszych polskich księgozbiorów prywatnych czy zakonnych pozostawała zapewne w zbiorach różnych gimnazjów, skąd w latach międzywojennych trafiły one do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Najliczniejszą kolekcją, dającą się wyróżnić w ramach tego księgozbioru, jest liczący 7 woluminów zbiór druków pochodzących z gimnazjum w Krotoszynie, o czym informuje nas pieczęć i ekslibris. Został on przekazany Bibliotece jako dar w 1933 roku. Znacznie skromniejsza kolekcja – bo licząca 3 spośród wszystkich 38 woluminów – była własnością Biblioteki Gimnazjum Klasycznego w Bydgoszczy, skąd w 1932 roku książki te wraz z innymi trafiły jako dar do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Kolejne trzy egzemplarze są darem Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu przekazanych Bibliotece w roku 1930. Natomiast jeden egzemplarz trafił tutaj z biblioteki gimnazjum w Szczecinie.

Dwa egzemplarze w katalogu firmują się pieczęcią Seminarium Filologii Klasycznej Uniwersytetu Poznańskiego. Niewykluczone także, że kolejne dwa pozostawały w zbiorach poznańskich bibliotek klasztornych.

W zapisie własnościowym jednego z dzieł pojawia się biblioteka w Czerniejewie, w innym znów miejscowość albo też nazwisko Szarlej. Dwa woluminy – zanim trafiły do biblioteki gimnazjum w Bydgoszczy – pozostawały w rękach jakiegoś przedstawiciela wielkopolskiego rodu Nałęczów. Jeden z egzemplarzy był zapewne niegdyś własnością antykwariatu w Modenie, inny przechowywany był w British Museum, skąd jako dublet został prawdopodobnie sprzedany, musiał następnie trafić do Polski, gdzie pod koniec XIX wieku odnajdujemy go w księgozbiórze gimnazjum w Krotoszynie.

Kilka wreszcie woluminów jest zupełnie pod względem proveniencji nierozpoznanych z uwagi na nieczytelność zapisów albo też brak jakichkolwiek wpisów.

Wszystkie te XVI-wieczne stare druki – wyróżniające się spośród innych wizerunkiem delfina oplecionego na kotwicy, szczęśliwie ocalałe od rozmaitych dziejowych zawieruch, a dziś przechowywane w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu – dowodzą niezbicie, że i Polska znajdowała się w orbicie wpływów weneckiej architypografii, że również do Polski docierały jej sławne wydawnictwa i że – co więcej – znajdowały one tutaj żywe przyjęcie.

---

⁴⁵ W. Wydra, Wstęp do: *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, Poznań 2002, s. 5.

**Katalog druków z oficyny Manucjusza w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej
w Poznaniu**

ALEXANDER APHRODISIENSIS

1. ... In Topica Aristotelis commentarii.

Venetis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, IX 1513. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Ślady lektury na kilku początkowych kartach, nieliczne podkreślenia w tekście, glosy marginalne w języku łacińskim.

Prow.: 1. *Le Vignan Med. paris.*

2. *Lactanty Henri Bononien[sis].*

3. *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: półskórek brązowy, złocenia na grzbiecie [XIX w.].

SD 539 III

AUSONIUS DECIMUS MAGNUS

2. Ausonius [Opuscula].

Venetis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, XI 1517. 8°

Ślady lektury w postaci glos marginalnych w języku łacińskim [XVII w.].

Prow.: 1. *Me ab haeredibus Dn. Helckmanni Georgius Leonhartus Modolius emit. Anno <...> MDC LXVI.* [1666 r.].

2. *Seminarium Philol. Class. Univers. Posnan.* [pieczęć, XX w.].

Opr.: papier.

SD 18317 I

CANISIUS PETRUS

3. *Authoritatum Sacrae Scripturae et Sanctorum Patrum, quae in „Summa doctrinae christianae” ... Petri Canisii... citantur.* P. I-[III].

Venetis, Ex Bibliotheca Aldina, 1571. 4°

Zapiska w języku łacińskim na karcie końcowej (czystej).

Prow.: 1. *Zuasto Libro <...> mu Bartolome Ragionauli Malgrate.* [tą samą ręką na k. 1 (czystej):]

Lorenzo Ragionauli di Malgrate [obwiedzione odręcznie narysowaną ramką, niżej:]

Lceyto Libra adimx Lorenzo [napis z ramki na przedostatniej karcie, z dopiskiem:] *LLL*

Lorenzo <...> [tą samą ręką na ostatniej karcie (czystej), odwrócone:] *Adi magio <...>*, napis grecki > [niżej trzykrotnie powtórzone:] *Lorenzo Ragionauli di Malgrate.*

2. *Padvebi Collegino Leon Giō Mi <...> della Liouz abitaro al Gropo <...> Jeva loco <...> in Licia no.*

Opr.: pergamin gładki, zabrudzony, uszkodzona górna część grzbietu [XVI w.].

SD 38671 I

CATULLUS GAIUS VALERIUS

4. Catullus. – Tibullus. – Propertius.

Venetis, [Aldus Manutius, I 1502]. 8°

Def.: brak skl. i 1-8.

Druga pozycja w kloku; współopr. z SD 30189 I (zob. nr 34).

Prow.: *Pro Bibl. Conv. Posnanensi* <...> *Reform.*

Opr.: skóra gładka, ciemny brąz, grzbiet uszkodzony, wytarte lico [XVI w.].

SD 30190 I

CICERO MARCUSTULLIUS

- 5.** ... De oratore libri III. Orator. De claris oratoribus. Cum correctionibus Pauli Manutii. Venetiis, [Paulus Manutius], 1559. 8°

Prow.: 1. *Joannes Carolus Caselius.*

2. *Henricus Julius a Veltlem. Anno 1695 ex bibliotheca Caselii s. Marii.*

Opr.: tektura, skóra biała, ślepy wycisk z motywami roślinnymi, na okładce data 1562.

SD 34451 I

- 6.** In omnes de arte rhetorica M. T. Ciceronis libros, item in eos ad C. Herennium scriptos, doctissimorum virorum commentaria, in unum veluti corpus redacta, ac separatim a Ciceronis contextu, quem a diversis impressum nemo iam in sua bibliotheca non habet, ne quis inani sumptu grava retur, edita...

Venetiis, Aldi filii [Paulus Manutius], 1546. 2°

Pierwsza pozycja w kloku; współopr. z: Marcus Tullius Cicero, ...*De officiis libri III. Laelius, seu De amicitia. Cato Maior, vel de senectute. Paradoxa stoicorum. De somnio Scipionis, ex libro VII. De republica.* Venetiis, Hieronymus Scotus, 1545 (sygn. SD 744 III).

Prow.: 1. *Ex bibliotheca* <...>, dalej nieczytelne>.

2. [superekslibris z herbem Nałęcz i literami A / S].

3. *Bibliothek des Gymnasium zu Bromberg* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: tektura, skóra czerwona, ślady złoceń, złożone i rzeźbione brzegi kart [XVI w.].

SD 743 III

- 7.** Idem.

Venetiis, Aldi filii [Paulus Manutius], 1551. 2°

Prow.: [brak].

Opr.: pergamin gładki, bardzo zniszczony [XVI w.].

SD 2020 III

DEMOSTHENES

- 8.** ... Orationes duae et sexaginta. – Libanii Sophistae in eas ipsas orationes argumenta. Vita Demosthenis per Libanium. – Eiusdem vita per Plutarchum. P. I-II.

Venetiis, Aldus Manutius, XI 1504. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Ślady lektury w P. I, glosy marginalne w języku greckim, podkreślenia w tekście.

Prow.: 1. *Nº 33. Aeb... Xaxmach Nieur* <...>.

2. [supereklibris z herbem Nałęcz i literami A / S na przedniej i tylnej okładce].

3. *Bibliothek des Gymnasiums zu Bromberg* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: tektura, skóra brązowa, złożona ramka na obu okładkach, supereklibris, ślady po rzemiennych wiązaniach, złożone i rzeźbione brzegi stron [XVI w.].

SD 725 III

9. ... Orationum pars prima [- tertia].

Venetis, Paulus Manutius, 1554. 8°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Prow.: *Gimnazjum im. Marii Magdaleny w Poznaniu* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: półskórek brązowy, brzegi stron barwione na czerwono [XVIII w.].

SD 3463 I

EUSTRATIUS

10. ... Commentaria in libros decem Aristotelis de moribus ad Nicomachum ...

Venetis, haeredes Aldi Manutii et Andreae Torresani Asulani [Paulus Manutius], VII 1536. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Prow.: 1. [pieczęć – w środku ozdobna korona, splecione litery: E / B].

2. *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: tektura, skóra brązowa, ślepe tłoki z motywami roślinnymi, grzbiet złożony [XVIII w.].

SD 7220 III

FIRMICUS MATERNUS IULIUS*

11. De nativitatibus, sive Matheseos libri VIII etc. Ed. Franciscus Niger.

Venetis, Aldus Manutius, VI – [17] X 1499. 2°

Brak k. 1–184 (były zapewne oddzielnie oprawione).

Prow.: 1. *Anno Domini 1530 Viene emptus duobus Aureis. Cum <...> de Romana Curia Clemente*

VII papa. [tą samą rękę na przedostatniej karcie:] *Ex libris Alexandri Lazarowski.*

2. *Bibliothek des Gymnasiums zu Bromberg* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: tektura, skóra brązowa, strychulec, tłoki, plakiety z herbami na przedniej i tylnej okładce, złoty wycisk, ślady po wiązaniach, renesansowa, bardzo mocno zniszczona od wilgoci, zdobienia słabo widoczne, obciąża zdobione i pozłacane [XVI w.].

Inc. 174

HERODIANUS

12. Historiarum libri VIII, Graece pariter et Latine. [Ab Angelo Politiano translate et a Francisco Asulano editi].

Venetis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, IX 1524. 8°

Ślady lektury w łacińskiej części dzieła, glosy marginalne w języku niemieckim, podkreślenia w tekście.

Prow.: *Kaiser-Wilhelm-Bibliothek Posen. Geschenk des Progymnasiums, Rietberg 1898–99. 1898*

[eksklibris, pieczęć z napisem *Doublette* na k. tytułowej].

Opr.: tektura, skóra biała, tłoczenia z motywami roślinnymi [XVI w.].

SD 35488 I

13. Idem.

Def.: brak k. tytułowej, brak drugiej części z tekstem tacińskim. Na pierwszej zachowanej karcie liczne napisy, cyfry, u góry nieczytelny napis ołówkiem, niżej nieczytelny napis piórem. Drobne teksty i zapiski w języku greckim na dwóch kolejnych kartach i karcie końcowej, pod kolofonem. Bardzo liczne ślady lektury, obszerne, sporządzone drobnym pismem zapiski na 10 kartach początkowych, liczne podkreślenia w tekście i glosy. W środku włożone dwie luźne małe karteczki z notatkami sporządzonymi tym samym atramentem i charakterem pisma.

Prow.: *Cn Wr W* <..., dalej nieczytelne>.

Opr.: oprawa wykonana z fragmentu pergaminowej karty pokrytej nieczytelnymi notatkami, ślady po rzemieennych wiązaniach.

SD 19134 I

HESYCHIUS ALEXANDRINUS

14. Hesychiï dictionarium. Ed. Aldus Manutius, Marcus Musurus.

Venetiis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, VIII 1514. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Def.: k. tytułowa uszkodzona, zachowała się tylko środkowa jej część – oderwany górny i dolny fragment.

Prow.: 1. [supereklibris z literami G / S, XVI w.].

2. *Bibliotheca Gymnasii Posnaniens.* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: deski, skóra ciemnobrązowa, ślepy wycisk, motywy roślinne, ślady po klamrach, supereklibris [XVI w.].

SD 1169 III

HORATIUS FLACCUS QUINTUS

15. ... Ex fide atque auctoritate decem librorum manuscriptorum, opera Dionysii Lambini

Monstroliensis emendatus ... – His adiecimus I. O. Michaelis Bruti in quattuor libros

Carminum, atque in librum Epodon explicationes ...

Venetiis, Paulus Manutius, 1566. 4°

Prow.: [pieczęć <nieczytelna>].

Opr.: półskórek biały [XIX w.].

SD 4679 II

16. ... Sermonum libri quattuor, seu Satyrarum libri duo. Epistolarum libri duo. A Dionysio

Lambino Monstroliensis ex fide decem librorum manu scriptorum emendati, ab eodemque

Commentariis copiosiss. illustrati.

Venetiis, Paulus Manutius, 1566. 4°

Prow.: [pieczęć <nieczytelna>].

Opr.: półskórek biały [XIX w.].

SD 10750 II

HUARTE NAVARRO JUAN DE DIOS

17. Essame de gl'ingegni de gl'huomini per apprendere le scienze ... Tradotto dalla lingua spagnuola da Camillo Camilli.

Venetii, Aldus Manutius II, 1590. 8°

Prow.: 1. *Galli Chruflene Philosophiae et Medicinae doctoris. Stocholmiae dono datus a Domino Joanne Wacer A. D. 1594*

2. *Jona Smidel Civis Posnan.* [tą samą ręką na k. tytułowej].

3. *Gimnazjum im. Marii Magdaleny w Poznaniu* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: pergamin gładki, bardzo zniszczony, przetarty na grzbiecie.

SD 2860 I

LASCARIS CONSTANTINUS

18. ... Grammaticae compendium ... Cum Latina interpretatione...

Venetii, Paulus Manutius, 1557. 8°

Tekst również w języku greckim.

Def.: brak dolnego fragmentu k. tytułowej.

Prow.: 1. *Ex libris* <..., zaklejone > *Stoephasii Hoephasii* [tą samą ręką na k. tytułowej.] *Ex libris Johannis Stephasii.*

2. *Ex Donatione* <...> *Caroli Zabrzezki Pimesne Trebrtii* [przekreślone].

3. [wycięta].

4. *Reichsuniversität Posen. Institut für Altertumskunde* [pieczęć, XX w.].

5. *Seminarium Philol. Class. Univers. Posnan.* [pieczęć, XX w.].

Opr.: pergamin gładki, wytarty, ślady po wiązaniach.

SD 17233 I

LIVIUS TITUS

19. Ex XIII T. Livii Decadibus prima, tertia, quarta ... – Duplex Epitome ... ab L. Floro,

qui omnem historiam ex T. Livio excerptit ... – Polybii libri V de rebus Romanis in Latinum traducti a Nicolao Perotto ... . Ed. Franciscus Torresanus Asulanus. P. I-IV.

Venetii, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, 1521. 2°

W kolofonie podana data: XI 1520.

Def.: wiele kart uszkodzonych, luźne karty. Liczne glosy marginalne w języku łacińskim. Zapiski łacińskie na wewnętrznej stronie tylnej okładki – dwie kolumny nazwisk.

Prow.: 1. [napis na k. tytułowej, 5-wersów drobnym pismem, nieczytelny].

2. *Ex Bibliotheca Aloysii Baldirconi Doctoris a Cavalesio Vallis Hemmanio anno 1746.*

Opr.: papier.

SD 1941 III

20. Historiarum ab urbe condita libri... XXXV. – Cum [L. Flori] universae historiae epitomis.

Adiunctis scholiis Caroli Sigonii... Secunda editio. P. I-II.

Venetii, Paulus Manutius, 1566. 2°

Nieliczne glosy marginalne w języku łacińskim.

Prow.: [pieczęć na k. tytułowej – ułożone na krzyż cztery litery: S / A (poziomo) oraz B / M (pionowo), w środku – krzyżyk].

Opr.: półpergamin biały, zniszczony [XIX w.].

SD 509 III

LUCIANUS SAMOSATENSIS

- 21.** Que hoc volumine continentur: Luciani Opera. – Icones Philostratii. Eiusdem Heroica. Eiusdem Vitae sophistarum. – Icones Iunioris Philostrati. – Descriptiones Callistrati. Venetiis, Aldus Manutius, VI 1503. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim. Ślady lektury na początkowych 17 kartach, bardzo liczne marginalia w języku łacińskim.

Prow.: 1. *JGRöser Duy*.

2. *Ex Biblioth. Gymn. Pal. Sedin.* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: półpergaminy [XIX w.].

SD 3492 III

MANUTIUS ALDUS II

- 22.** De Quaesitis per epistolam libri III, Aldi Manutii Paulli f. Aldi n. P. I-III. Venetiis, [Aldus Manutius II], 1576. 8°

Prow.: [brak].

Opr.: pergamin gładki.

SD 33892 I

23. Idem.

Pierwsza pozycja w kločku; współopr. z: 1. Simon Verrepaeus, ...*De Epistolis latine scribendis et rescribendis libri V. Prioribus multum, tum castigatioribus tum auctiores.*

Coloniae, Moternus Cholinus, 1583 (sygn. SD 1082 I); 2. *Selectiores Epistolae clarorum virorum, in usum scholarum in tres libros digestae. Opera Simonis Verrepaei. Epistolarum Auctores iudicata versa pagina. His accessit brevissima de epistolis latinem conscribendis isagore, eodem auctore.*

Dilingae, Sebaldus Mayer, 1573 (sygn. SD 1082 I).

Prow.: 1. *Ex libris G.* [tą samą ręką na k. tytułowej (również zielonym atramentem):] *Johannis Petri Grattii Anno 1673.*

2. *Joh. Meieri, Brem. Brema 1711.*

3. *Ex liberalitate Fois Wentorg. a° 87* [tą samą ręką na k. tytułowej:] *S Societas Jesu Juba a° 87.*

Opr.: tektura, skóra biała, ślepy wycisk i tłoczenia, zniszczona, na okładce wytłoczona data 1585.

SD 1082 I

- 24.** De veterum notarum explanatione quae in antiquis monumentis occurrunt...

Venetiis, [Aldus Manutius II], 1566. 8°

Druga pozycja w kločku; współopr. z SD 1038 I (zob. nr 25).

Prow.: 1. *Ex libris Vinc[entii] Scamotii.*

2. *Librairie antiquaire de E. Sarasino. Modena (Italie), manière:* [naklejka na przedniej okładce, odręcznie wpisane słowo: *storia*].

Opr.: pergamin gładki, ślady po wiązaniach.

SD 1039 I

25. Ortographiae ratio ab Aldo Manutio Paulli f. collecta...

Venetis, [Aldus Manutius II], 1566. 8°

Druga pozycja w klocku; współopr. z SD 1039 I (zob. nr 24).

Prow. i opr. zob. nr 24.

SD 1038 I

PAULUS AEGINETA

26. ... Opera. A Ioanne Guinterio Andernaco Medico... conversa et illustrata commentariis.

Adiecte sunt annotationes Iacobi Goupyli... Ioanne Baptista Camotio... novissime corrigente...

Venetis, Federicus Torresanus Asulanus, 1553. 8°

Prow.: 1. *Pro Convntu. Posnsi PP Reform' <...> S. 62.*

2. *Ex libris N. Jacobi Legędza Philosophiae et Medic. doctoris.*

3. *Sigs. Bibliothek Czerniejewo* [pieczęć].

Opr.: pergamin gładki, w wielu miejscach przetarty, ślady po wiązaniach.

SD 3836 I

PHILOPONUS IOANNES GRAMMATICUS

27. Ioannes Grammaticus in libros de Generatione et interitu. –

Alexander Aphrodisiensis In mete orologica. Idem de Mixtione.

Ed. Franciscus Torresanus Asulanus.

Venetis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, IX 1527. 8°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Prow.: 1. *Brown Calp.*

2. *Museum Britannicum* [pieczęć, XIX w.].

3. *1881. Duplicate. For sale* [pieczęć].

4. *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: tektura, skóra brązowa, delikatna ramka złożona, złożony w delikatne wzory grzbiet. Piękny przykład tzw. oprawy angielskiej.

SD 518 III

28. Ioannis Grammatici in posteriori resolutoria Aristotelis, commentarium. Incerti authoris in eadem. – Eustratii in eadem.

Venetis, haeredes Aldi Manutii Romani et Andreae Torresani Asulani [Paulus Manutius], XII 1534. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Prow.: *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: tektura, skóra czarna, w wielu miejscach lico wytarte.

SD 5777 I

PLINIUS CAIUS CAECILIUS SECUNDUS sen.

29. C. Plinii Secundi Naturalis historiae libri triginta septem. A Paulo Manutio multis in locis emendati. Castigationes Sigismundi Gelenii. Index plenissimus. P. I-III. Venetiis, Paulus Manutius, 1559. 2°

Prow.: *Ex libris ad usum D. Dominici Trevisi Papiensi Canonici Requil. Later. 1737.*

Opr.: tektura [XX w.].

SD 220 III

PORPHYRIUS

30. ... Homeriarum quaestionum liber. Eiusdem de Nympharum antro in Odyssea opusculum. Venetiis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, V 1521. 8°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Zapiski w języku łacińskim na odwrocie k. tytułowej.

Prow.: 1. *Jac. Langermann Prk. 1755.*

2. *Bibl. Hamburg. Publica Duplum Venditum* [pieczętka]; *B H P* [pieczętka].

3. *Königl. Univ. Bibliothek Kiel* [pieczęć]; *Kieler Universitaets Bibliothek* [pieczęć, XIX w.].

4. *Historische Gesellschaft für die Provinz Posen* [pieczęć, XIX w.].

5. *Kaiser-Wilhelm-Bibliothek Posen* [ekslibris i pieczęć, XIX/XX w.].

Opr.: tektura.

SD 35691 I

QUINTILIANUS MARCUS FABIUS

31. [... De institutione oratoria ad Marcelum Victorium].

Venetiis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, VIII 1514. 8°

Ślady lektury, podkreślenia w tekście, glosy interlinearne.

Na ostatniej karcie (z sygnetem drukarskim) zapiska w języku łacińskim [XVI w.].

Prow.: 1. *Ex Biblioth. Regia Berolinensi* [pieczęć]; *Vend. ex Bibl. Reg. Berol.* [pieczęć, XIX w.].

2. *Ex Biblioth. Universitatis Frider. Guil. Berol.* [pieczęć]; *Abgegeben von der Berliner Universitäts. Bibliothek* [pieczęć, XIX w.].

3. *Kaiser-Wilhelm-Bibliothek Posen* [ekslibris i pieczęć, XIX/XX w.].

Opr.: półskórek, ciemny brąz [XIX w.].

SD 17298 I

SIMPLICIUS

32. ... Commentaria in tres libros Aristotelis de anima. – Alexandri Aphrodisieii commentaria in librum de sensu et sensibili. – Michaelis Ephesii annotationes in librum de memoria et reminiscentia...

Venetiis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, VI 1527. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Prow.: *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: półskórek, ciemny brąz [XIX w.].

SD 4021 III

- 33.** Simplicii commentarii in octo Aristotelis physicae auscultationis libros – cum ipso Aristotelis textu. Venetiis, [Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, XI] 1526. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim.

Prow.: 1. *ex libris* <...> dalej zamazane [XVI w.].

2. *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: półskórek, ciemny brąz [XIX w.].

SD 5776 III

STATIUS PUBLIUS PAPINIUS

- 34.** ... Sylvarum libri quinque. Thebaidos libri duodecim. Achilleidos duo. Venetiis, Aldus Manutius, VIII 1502. 8°

Def.: brak skł. a 1-8

Pierwsza pozycja w kločku; współopr. z SD 30190 I (zob. nr 4).

Prow. i opr. zob. nr 4.

SD 30189 I

STROZZI TITO VESPASIANO

STROZZI ERCOLE

- 35.** Strozii poetae pater et filius. P. I-II.

Venetiis, Aldus Manutius et Andreas Torresanus Asulanus, 1513. 8°

Ślady lektury, zapiski w języku łacińskim, nieliczne glosy marginalne. Na ostatniej karcie pod sygnetem drukarskim i na wewnętrznej stronie tylnej okładki zapiski w języku łacińskim.

Prow.: *Luciani Pallanicini* [XVI w.].

Opr.: tektura, skóra czarna, wzory, żłobienia, ślady po klamrach [XVII w.].

SD 34511 I

TERENTIUS PUBLIUS AFER

- 36.** Terentius a M. Antonio Mureto locis prope innumerabilis emendatus. – Eiusdem Mureti argumenta in singulas comoedias et annotationes, quibus tum correctionum, magna ex parte, ratio redditur, tum loci obscuriones explicantur.

Venetiis, Paulus Manutius, 1555. 8°

Ślady lektury, podkreślenia w tekście, glosy łacińskie i greckie, cyfry.

Prow.: 1. *Ex libris* <...> [wydrapane, XVI/XVII w.].

2. *Ex libris Rylli* [XVIII w., tą samą ręką napis na okładce:] P<...> wydrapane > *Ryll*.

3. *Szarlej. In mente vita* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: pergamin gładki [XVI w.].

SD 246 I

- 37.** P. Terentius Afer a M. Antonio Mureto emendatus. Eiusdem Mureti argumenta et scholia in singulas comoedias. P. I-III.

Venetiis, Aldus Manutius II, 1575. 8°

Def.: k. tytułowa luźna, uszkodzona – brak górnego fragmentu.

- Prow.: 1. [trzy zamazane napisy na k. tytułowej].
2. *U. J. T. J. Nicoli Maede Heti* <...> [napis powtórzony także na s. 241].
3. *Joannes Sabatinio. Roma. 1902.*

Opr.: pergamin gładki [XVI w.].

SD 171 I

THEMISTIUS

38. Omnia Themistii Opera, hoc est paraphrases et orationes. – Alexandri Aphrodisiensis libri duo de Anima, et de Fato unus.

Venetis, haeredes Aldi Manutii et Andreae Torresani Asulani [Paulus Manutius], V 1534. 2°

Tytuł również w języku greckim. Tekst w języku greckim. Inicjały czarne, inicjał wstępny czerwony. Ślady lektury, nieliczne podkreślenia, nieliczne i z rzadka glosy marginalne. Krótka zapiska w języku greckim w prawym dolnym rogu k. tytułowej.

- Prow.: 1. *Jo. Alberti Fabricii. 1708.* [data przekreślona].
2. *Acad[emia] Lugd[unensis]* [napis wytłoczony na okładce].
3. *Gymnasium zu Krotoschin* [pieczęć, XIX w.].

Opr.: pergamin gładki, na obu okładkach wytłoczono napis: ACAD. LUGD.

SD 983 III

ABSTRAKTY – ABSTRACTS

Hieronim Kaczmarek: Libraries in Ancient Egypt

The notion of a “library” in relation to the reality of Ancient Egypt has to be dealt with rather conventionally. There is no doubt, however, that the ancient Egyptians collected documents and various written texts in places specially designed for the purpose, that they systematized them in some defined, though not known today, order, and that, though on a very limited scale, made them accessible to others. Those specially designed places, in which documents written on hide or papyrus were collected, were called “scroll houses” or “Houses of Life” and, in a most general way, fulfilled the basic function of libraries – preserved the legacy of the past. With time, libraries started to attract people interested in written word and become individual centres of spiritual and cultural life.

Małgorzata Idczak: Books from the press of the Manutius book printing family in Poznań University Library holdings

The University Library prides itself on having a valuable book collection of early printed books from the Italian Manutius press, which operated in 15th and 16th century. The collection encompasses 31 titles in 38 volumes, including one incunabulum. The latter includes 17 the so-called Aldines, i.e. the publications that came from the press of Aldus Manutius (or Aldo Manuzio) and his immediate heir, Andreas Torresan de Asula, between the years 1499 to 1534. The remaining 21 books were published in the years 1534–1590 by the descendants of the Venetian printer, Paul and Aldo II.

The catalogue of the old books reflects the abundance and versatility of the output of this Venetian printing establishment with published works as diverse as the interests of his day. These included Greek and Latin classical texts as well as contemporary secular and religious writings. The publications, finely annotated, also provide many creative and innovative solutions in typography, styles and the rules of publishing. These, in the main, determined the special position and significance of the cultural role of Venetian early printed books and their concurrent popularity.

Poland was also within the range of the influence of this Venetian printing house. Here in this country, copies of the books that had a type designed after the Italian cursive script, the so-called Aldine type, were met with favourable reception and many of them have survived until our times. The copies of Aldine books from the Poznań collection will remain the tangible evidence of the role of Aldus Manutius and his heirs in propagating the cultural substance of the Ancient world and in, more broadly speaking, the field of the development of Renaissance culture.

Ryszard Nowicki: A Section of the collection of the Skórzewski Family Library in the Raczyński Library

Private estate and family libraries that belonged to Polish landed gentry are definitely over. The WWII and the events of the times that followed made devastating blows to their holdings. Much of them has been irrevocably lost being either devastated or plundered. Some have survived only in parts. Private libraries often had precious items. The collections, often gathered for centuries, frequently included valuable manuscripts, old books and incunabula, and periodicals.